Falken

Pinass troligen ganska lik skeppet Falken

Pinass skepp

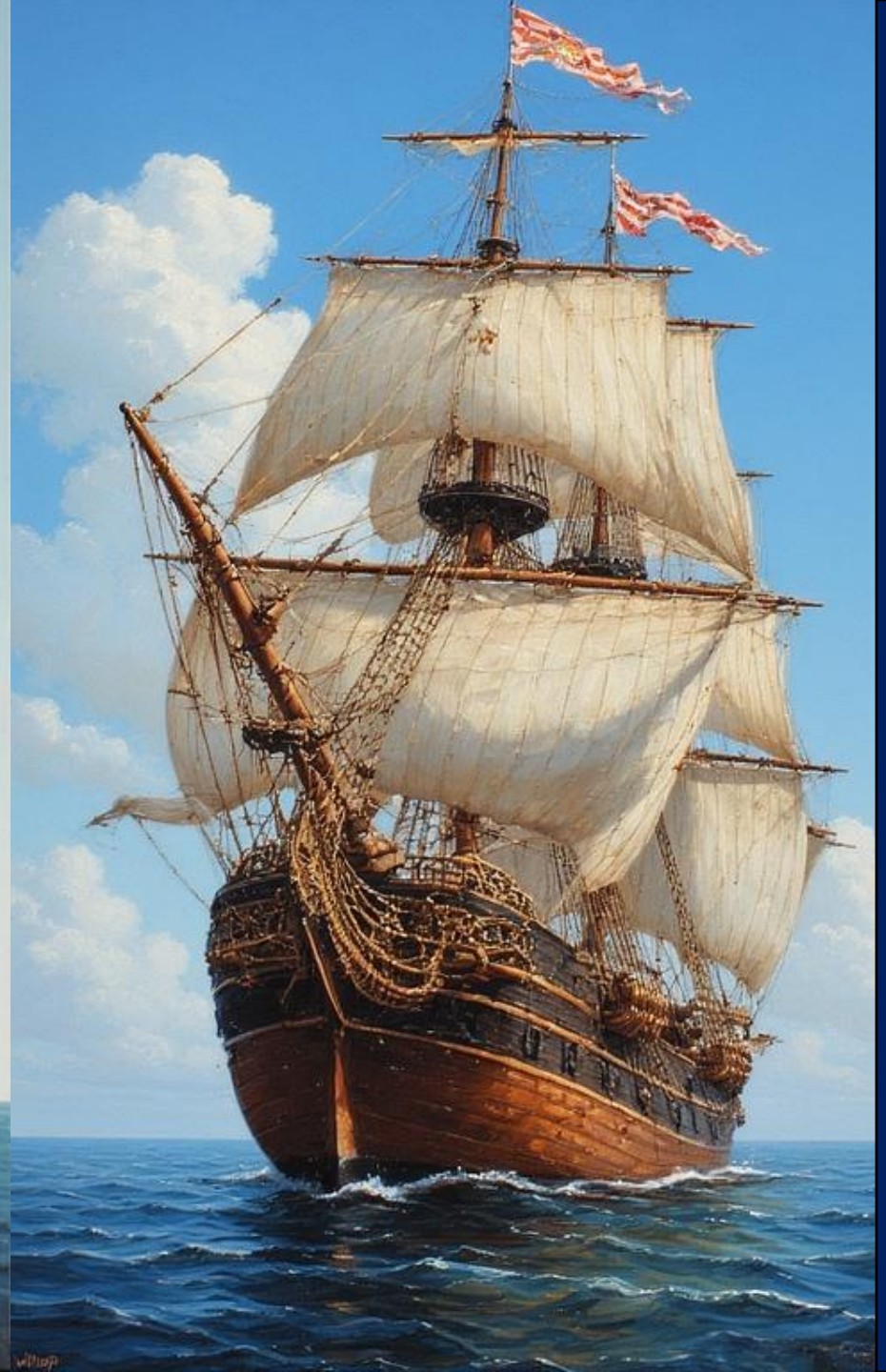

Pinass (eng. pinnace, fr. pinasse, ty. Pinassschiff, av lat. pinus, fura), litet skonerttacklat fartyg, som i slutet av 1500-talet började införas i svenska flottan; till större örlogsfartyg hörande båt eller mindre slup.

Pinassen kan också vara ett litet fullriggat fartyg. Detta slags pinasser användes både som krigs- och handelsfartyg. I motsats till den samtida flöjten var den plattgattad. Konstruktionsritningen (en av de äldsta av sitt slag) för en pinass från 1670 finns bevarad; det avbildade fartyget har ett enda däck, ett kort halvdäck, hytta, och en hög back. Det fanns större, dubbeldäckade pinasser, och det är svårt att säga var gränsen gick till en fregatt.

Ett flöjtskepp eller en flöjt (Ned: Fluit) är ett flatbottnat, tungt och fylligt handelsfartyg av en typ som på 1600-talet var vanlig framförallt i Nederländerna. Termen flöjt användes förr även som benämning på krigsfartyg som tillfälligt användes som handelsfartyg och därför förde mindre bestyckning. Flöjten har sitt ursprung i norra Nederländerna i slutet av 1500-talet. Som ett experiment förlängde man ett befintligt skepp 1588 från längd-bredd förhållande 4:1 till 6:1.

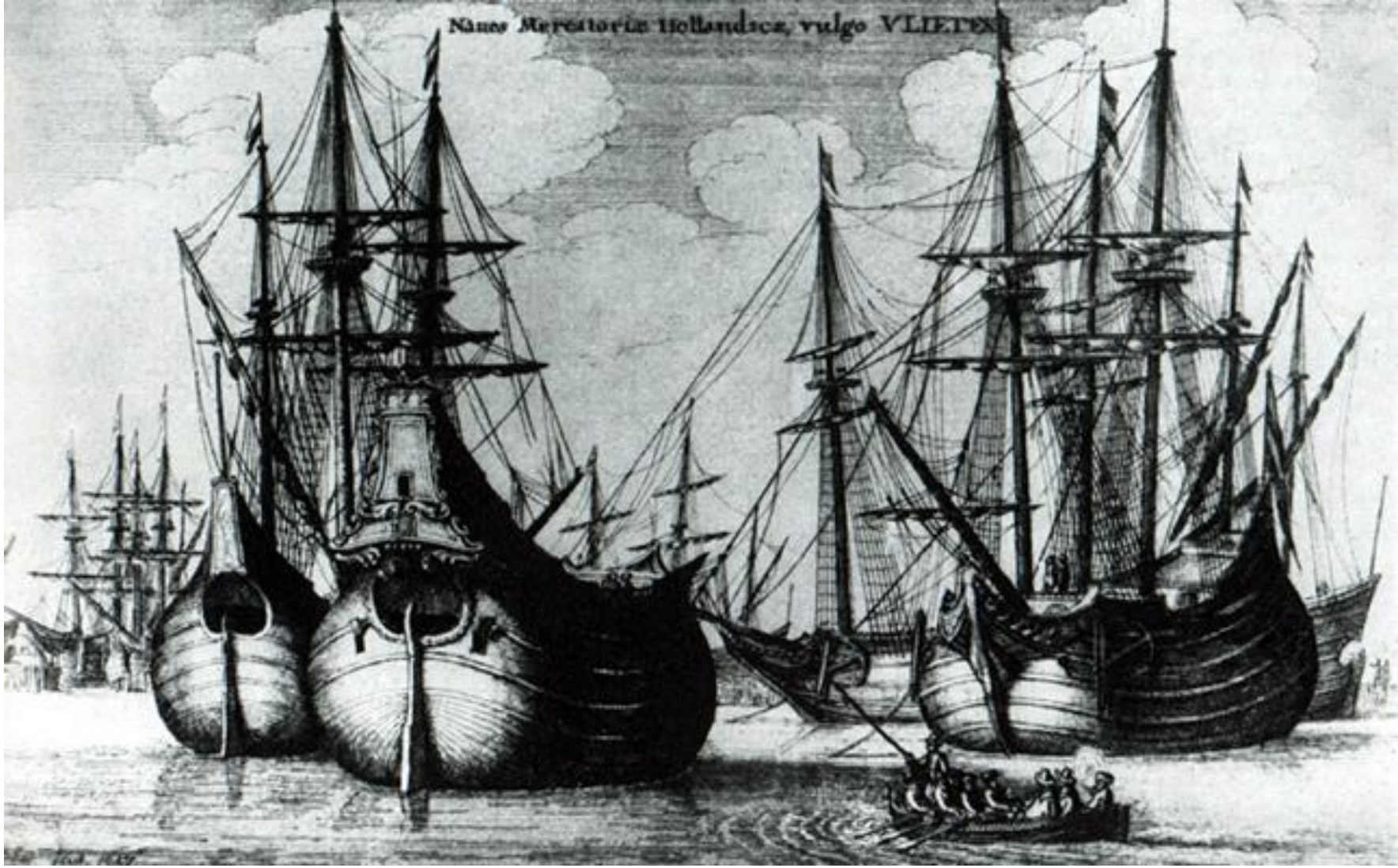

Flöjten var särskilt lämpad för kommersiell sjöfart i Europa eftersom de var grundgående och att det krävdes färre besättningsmedlemmar för att segla skeppet (ca 7 man mot ca 30 man för andra typer av skepp med liknande mått). Flöjten var också snabbare, mer stabil och kunde ta mer last än många andra fartyg.

Fartyg från tidiga 1600-talet var, på grund av sina höga akterkastell och låga förskepp, lovgiriga. De tenderade alltså att svänga upp mot vinden på grund av det stora vindfånget, då de fick vind väsentligen från sidan. Blindaseglen bidrog då till att motverka detta och förbättra roderverkan. Vid akterlig vind däremot var seglen nära nog verkningslösa, liksom vid kraftig sjögång om förskeppet trycktes ned i vattnet.

Blinda och bovenblinda började under de första årtionden av 1700-talet ersättas av stagsegel och var nästan borta vid århundradets slut. Klyvarbommen kom till som en förlängning av bogsprötet för att kunna föra klyvare, och bovenblindastången ersattes med en gösstake till förandet av länders flagga. Stagsegel var allmänt vanliga och kända från mindre fartyg eller båtar sedan tidigare.

Falken

Falken (Pinass) var ett svensk örlogsfartyg som byggdes på Stockholms skeppsgård och sjösattes 1631. Det förliste 1651. Falken var en cirka 35 meter lång pinass. Det byggdes sannolikt av skeppsbyggmästare Hein Jakobsson. Hein slutförde bygget av Vasa skeppet. Falken förde hem Gustav II Adolfs lik efter hans död vid Lützen.
Hösten 1651 transporterade falken Erik Stenbock till Narva. På tillbakafärden gick Falken på grund utanför Porkala udd i Finska vikens mynning. Kapten var Anders Nilsson Crabat som överlevde med flertalet i besättningen. Fartyget kunde inte räddas och dess kanoner hämtades av ett mindre fartyg. Falken skulle fungera som transportfartyg och för viktiga personer. Även som krigsfartyg. Skeppet medverkade vid slaget vid Fehmarn 1644, där Sverige segrade. Fartyget skyddade handelsfartyg i konvoj mellan Dalarö och Gdansk. Flottan återvände med 10 erövrade danska skepp och då i hamn spelades det med pukor och trumpeter från Falkens däck.
Vraket efter Falken upptäcktes 1974 men kunde inte identifieras. Länge var det känt som Varmbådan eller Uunihylky. 2025 kunde man säkerställa att det rörde sig om Falken.

Replika en Pinass (Kalmar Nyckel) ett amerikansk bygge med koppling till Nya Sverige Delaware)

Sjöslaget vid Fehmern stod mellan svenska och danska flottstyrkor under Torstensons krig och är en av den svenska marinens största segrar någonsin. Av 37 skepp förlorade den svenska sidan bara ett skepp, Swarte Arent, ett gammalt holländskt fartyg. Av 17 danska fartyg sänktes eller erövrades samtliga utom Pelikanen och Lammet.

Sjöslaget vid Fehmern 1644

Efter att fältmarskalk Lennart Torstenson i december 1643 marscherat upp mot Jylland och erövrat denna halvö i det så kallade Torstensonskriget krävdes fartyg för att få över svenska trupper från Jylland till de danska öarna.

En värvad holländsk flotta under Martin Thyssens försökte ta ombord trupper vid ön Sylt men angreps och drevs bort av en dansk flotta under kung Kristian IV:s personliga ledning i sjöslaget vid Lister Dyb den 16 maj 1644.

Jämbördiga svenska och danska flottstyrkor möttes därefter i sjöslaget vid Kolberger Heide den 1 juli. Slaget slutade oavgjort men svenskarna stängdes inne i Kielfjorden dit de gått efter slaget för att fylla på förråd. En månad senare kunde svenskarna bryta sig ut under ledning av generalmajor Carl Gustaf Wrangel, en manöver som kom att leda till att den danska befälhavaren Peder Galt avrättades efter anklagelser om att ha misskött sitt uppdrag.

Pinass

Efter utbrottet kunde den svenska huvudflottan angöra hemmabasen Dalarö utanför Stockholm. Efter reparationer i Holland kunde även Thyssens åter löpa ut med sin flotta och efter en äventyrlig seglats genom Öresund och runt Skåne ankra norr om Kalmar. För bedriften adlades Thyssens med namnet Anckarhjelm, vid ungefär samma tid som Wrangel befordrades till Generalamiral.

Den svenska flottan förenades den 5 oktober 1644 med de från Nederländerna inhyrda fartygen, och seglade till Wismar vid södra Östersjökusten. Efter underrättelser om danska skepp mellan Lolland och Langeland sattes nordlig kurs den 11 oktober. Ombord på flottan fanns då också 1 500 soldater. Den danska flottan siktades liggande till ankars nordväst om ön Fehmarn och Wrangel valde att själv ankra norr om ön, dels på grund av kvällning och dels för att invänta en växande sydvästlig storm. Då vinden mojnat på kvällen den 12 oktober höll Wrangel krigsråd med amiralerna Martin Anckarhjelm, och Peter Blum. Man beslöt att försöka anfalla danskarna från två håll samt erövra fartygen genom äntring.

På morgonen den 13 oktober lättade den svenska flottan ankar och gjorde klart för strid genom att dela in sig i två svenska och tre inhyrda holländska eskadrar, den ena svenska under Wrangel på Smålands Lejon och den andra under viceamiral Peter Blum på Draken. De inhyrda holländska var under Thijssen på Jupiter, samt viceamiral Henrik Gerretsen på Groote Dolphijn och Schoutbynacht (lägsta amiralstiteln) Pieter Marcussen på Groot Vliessingen.

På dansk sida var indelningen i två eskadrar under amiral Pros Mund på Patientia och Joachim Grabow på Lindormen. Vid tiotiden på förmiddagen var de större skeppen i de båda flottorna inom skotthåll för varandra och började ge eld. De mindre danska fartygen föll av och avlägsnade sig från striden, men blev då jagade av de holländska skeppen.

Tidigt i striden fick det svenska amiralsskeppet Smålands Lejon så svåra skador i rigg och skrov att hon måste dra sig ur. De svenska fartygen Regina och Göteborg attackerade och äntrade det danska amiralsskeppet Patientia. Under striderna dödades den danske amiralen Pros Mund.

Den svenska brännaren Meerman sändes mot danska Lindormen, som snabbt tog fyr och sprängdes. Det svenska fartyget Nya Fortuna erövrade danska amiralsskeppet Oldenborg genom äntring. Det sista amiralsfartyget Tre Löver avlägsnade sig, men förföljdes av Anckarhjelms nederländska Jupiter, Patentia och Swarte Arent. Det sistnämnda fartyget sköts i sank av Tre Löver, innan de övriga två holländska fartygen erövrade det genom äntring och rensade däcken på Tre Löver. De mindre danska fartygen Tu Löver, Havhesten och Fides fångades in av holländska Jupiter och Groote Dolphijn. En klunga danska fartyg pressades upp mot Lolland, däribland Neptunus, Nellebladet, Stormarn och Kronet Fisk. Dessa bogserades senare ut av holländarna. Fartyget Delmenhorst sattes på grund och exploderade efter att ha satts i brand av svenska brännaren Delfin. Markatten, Höjenhald och en galjot sattes också på grund, men där eldgivningen från land skyddade dem från holländarna. Bara Pelikanen och Lammet lyckades undkomma och ta sig till Köpenhamn 17 oktober.

Konsekvenser av slaget
Danskarna förlorade tolv fartyg, varav tio togs som priser. Ett hundratal man miste livet och ca 1 000 man togs till fånga. På svensk sida förlorades bara fartyget Swarte Arent, men besättningen räddades. Totalt stupade bara 59 personer på den svenska sidan.

Segern var en av de största i Kungliga flottans historia. Även om det inte längre var aktuellt att skeppa över Torstenssons soldater till danska öarna då dessa nu var inriktade på att möta general Gallas kejserliga trupper som nalkades söderifrån, så var insikten på dansk sida att Sverige hade totalt herravälde till sjöss efter slaget. Detta banade väg för förhandlingar och slutligen den för Sverige förmånliga freden i Brömsebro 13 augusti 1645.
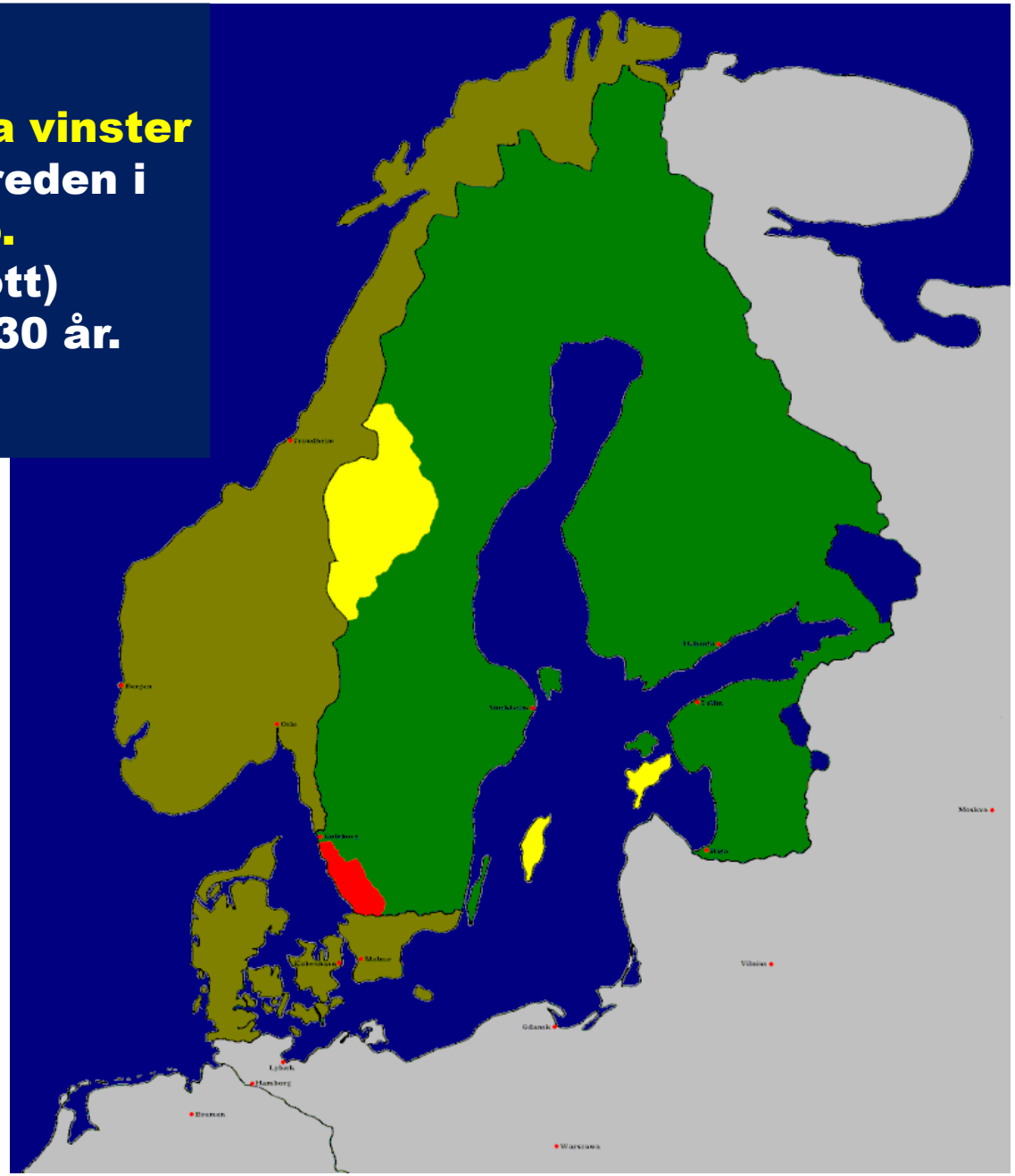
Sveriges territoriella vinster (gult) vid freden i Brömsebro. Halland (rött) erhölls på 30 år. 1645